

HACI BEKTÂŞ VELÎ'YE İZAFE EDİLEN BİR ESER: EMÂNET-İ HAZRET-İ PİR

Ali KOZAN*

Özet

Hacı Bektâş Velî, XIII. yüzyıl Anadolu'su'nun din ve düşünce hayatında ilmî ve tasavvufî yönüyle ön plana çıkan önemli şahsiyetlerden biridir. Kaynağını Ahmed Yesevî ocağından alan öğretisiyle, Anadolu halkının İslâmiyet algısını şekillendiren düşünce mimarlarından olmuştur. Bir başka deyişle o, Anadolu Müslümanlığının temel yapı taşlarından biridir. Hacı Bektâş Velî, yaşadığı süreç içerisinde farklı eserler de kaleme almıştır. Daha çok tasavvuf kültürüne ait eserleri, onun fikirlerini doğrudan yansıtan temel kaynaklardır. Makâlât, Besmele Tefsiri ve Fâtiha Tefsiri bunlardan birkaçıdır. Hayatını menkıbevi bir dille anlatan Velâyetnâme'de ise, Hacı Bektâş Velî'nin hayatı ve öğretisi ile ilgili önemli ipuçları yer almaktadır. Bu çalışmada, bazı yakın dönem araştırma-inceleme eserlerinde Hacı Bektâş Velî'ye izafe edilen Emânet-i Hazret-i Pîr adlı risale değerlendirilmiştir. Eser, Hacibektaş Kütüphanesi'nde yer alan Yazma Eserler tasnifinden tespit edilmiştir. Eserin farklı bir nüshasının henüz bulunmaması, tam anlamıyla tenkit ve kritiğini engellemektedir. Bu küçük risale tarafımızdan transkribe edilerek, üslup ve muhteva yönünden eserin Hacı Bektâş Velî'ye âidiyeti tartışılmıştır. Bu bağlamda, eserin genel yapısından, üslup ve muhtevâsındaki bazı ifadelerden hareketle, doğrudan Hacı Bektâş Velî'nin kaleminden çıkmadığı tahmin edilmektedir. Son tahlilde eserin bir derleme olduğu anlaşılmaktadır. Eserdeki düşüncelerin ise genel itibarıyla Hacı Bektaş Velî'nin fikirleriyle örtüşmekle birlikte, Hacı Bektâş Velî'nin öğretisiyle bağdaşmayan bazı hakaret ifadelerinin müstensih tarafından eklenmiş olabileceği düşünülebilir. Bu belirsizlikler ise eseri, tasavvuf literatüründe tartışmaya açık hale getirecek gibi görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektâş Velî, Alevilik-Bektaşilik, Makâlât, Besmele Tefsiri, Emânet-i Hazreti Pîr

* Yrd. Doç. Dr. Ali Kozan Nevşehir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Nevşehir/Türkiye, alikozan@hotmail.com

A BOOKLET ATTRIBUTED TO HACI BEKTÂŞ VELÎ: EMÂNET-İ HAZRETİ PİR

Abstract

Hacı Bektâş Velî is one of the most important figures who took over with scientific and sufistic side in 13th century Anatolian religion and all over the world. With his principles depending on Ahmet Yesevi, he became one of the most important figures who shaped Anatolian people's perception of Islam. In other words, he is one of the fundamental building stones of Anatolian Islam. Hacı Bektâş Velî also wrote different works throughout his life. His works which are more about sufi culture are main sources of his ideas directly reflects. Makâlât, Besmele Tefsiri and Fatiha Tefsiri are some of them. Velâyetnâme which tells his life in a miracle language, includes important clues of Hacı Bektaş Velî's life and teaching as well. In this study, it is evaluated on a booklet whose name is Emanet-i Hazret-i Pîr attributed to Hacı Bektâş Velî in recent search works. This work was identified as classification of manuscripts in the Library of Hacibehtaş. It is a difficult criticism and critiq of this work because there is not a different copy. This small booklet is transcribed by us to argue whether it belongs to Hacı Bektâş Velî or not in terms of style and content. In this context, it is expected that this booklet is not directly his work because of the general structure of the work and some expressions in style and content. The final analysis is understood that this work is compilation. With the general ideas of this work corresponding as the general Hacı Bektaş Velî's ideas, it may be added by writer, with some insulting expressions of Hacı Bektaş Velî to make his teachings incompatible. With these uncertainties, this work seems likely to open debate on the topic.

Keywords: Hacı Bektash Velî, Alawism-Bektashism, Makalat, Besmele Tefsiri, Emanet-i Hazreti Pir

Giriş

Hacı Bektâş Velî, XIII. yüzyıl Anadolu'sunda yaşamış önemli bir mutasavvıf ve fikir adamıdır. Orta Asya'dan gelerek Hoca Ahmed Yesevî temelli öğretisini, Anadolu insanına sade, akıcı ve kaynaştırmacı bir dille aktarmıştır. Düşüncelerinin geçmişten günümüze uzanan süreçte gördüğü ilgi de onu çağdaşlarından ayıran önemli bir hususiyettir.

Araştırmacılar tarafından ona aidiyeti genel anlamda kabul edilen eserleri üzerine birçok çalışma yapılmış ve bunların tamamı günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Dinî, ahlakî ve tasavvufî içerikli bu eserler, aynı zamanda XIII. yüzyıl tekke edebiyatının önemli örnekleri olarak kabul edilmektedir. Makâlât, Şerh-i Besmele, Fatiha Tefsiri, Kitâbu'l-Fevâid, Şathiyye, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniye,

Hadis-i Erbaîn Şerhi adlı eserlerin ona aidiyeti, konuyla ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir.

Çalışmamızda, kaynaklarda Hacı Bektâş Velî'ye aidiyeti kabul edilen söz konusu eserlerin kütüphanelerimizde mevcut nüshalarının olup olmadığı, günümüz Türkçesi'ne aktarılıp aktarılmadığı ve içerikleri ile ilgili kısa bir değerlendirme yapılarak, ardından *Emânet-i Hazreti Pîr* ya da araştırmacılar tarafından *Hacı Bektâş'ın Nasihatleri* veya *Hacı Bektâş'ın Emanetleri* şeklinde belirtilen eserin değerlendirmesi yapılacaktır.

I. Makâlât

Kütüphanelerimizde yazma nüshaları en yaygın olan ve Hacı Bektaş Velî'ye aidiyeti genel anlamda kabul edilen bir tasavvuf risalesidir.¹ Aslı Arapça olan bu eser, Said Emre isimli bir müstensih tarafından Türkçeye çevrilmiştir. (Baha Said Bey, 2006:67) İlk manzum tercüme ise, Hatipoğlu Muhammed tarafından H.812/1409'da yapılmıştır. Daha sonra bu manzum çeviri üzerine çalışan Esat Coşan, mensur tercümelemlerin çeşitli nüshalarını edisyon-kritik yaparak hazırlamıştır. O, *Makâlât*'ın kesin olarak Hacı Bektâş Velî'ye ait olduğunu kabul etmektedir. (Hacı Bektâş-ı Velî(Coşan), 1971:XLIII) *Makâlât*'ta, tarikatın dört kapısı olan şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarından yani kırk makamdan bahsedilmektedir.

II. Şerh-i Besmele

Orijinal tek nüshası Manisa Kütüphanesi'nde Makâlât ile birlikte istinsah edilmiş şekilde olan² *Besmele Tefsiri* ilk olarak, Rüştü Şardağ tarafından 1985'te Türkçeye çevrilmiştir. (Şardağ, 1985) Yakın zamanda da, Hamiye Duran tarafından yayınlanmıştır. (Duran, 2009) Eserde besmelenin sırrı, besmele çekmenin faziletleri ve bu meyanda Allah'ın bağışlayıcılığı vurgulanmaktadır. Ayet, hadis ve temsili hikâyelerle Besmele'nin hikmetlerinin anlatıldığı eserde, bir yerde besmele çekmenin fazileti ile ilgili şu misal verilmektedir: "*Ey Ahmet, gökten inen 4 kitabın tamamını topladım, Fatihâ'nın içine koydum. Fatihâ'da ne varsa hepsini-Bismillahi'r-rahmâni'r-rahîm'in içine koydum. Senin ümmetinden kim bir kez iman ile doğru-Bismillahi'r-rahmâni'r-rahîm derse; Tevrat'ı, İncil'i, Zebûr'u, Kur'an-ı okumuşçasına ve bunlarla ibadet etmişcesine sevap vereyim.*" (Duran, 2009:31)

III. Fatihâ Tefsiri

Fuad Köprülü, Hacı Bektaş Velî'ye aidiyetini kabul ettiği bu eserin Baha Said Bey'in rivayetine göre yanan Tire Kütüphanesi'nde olduğunu bildirmektedir. (Babinger-Köprülü, 2000:105) Bu eserin Hacı Bektâş Velî'ye aidiyetini kabul eden bir diğer araştırmacı olan Esad Coşan ise Tire'ye giderek bu nüshayı araştırdığını fakat nüshaya dair herhangi bir kayda rastlayamadığını belirtmektedir. (Hacı Bektâş-ı Velî(Coşan), 1971:XL) Yakın döneme kadar varlığı bilinen fakat herhangi bir nü-

hası tespit edilemeyen bu eser, Hüseyin Özcan tarafından önce İngiltere’de British Museum Library’de daha sonra da Süleymaniye Kütüphanesi’nde tespit edilerek yayınlamıştır. (Özcan, 2008:39-52) Eser, Fatiha Suresi’nin akıcı ve sade bir dille yazılan tefsiridir. (Özcan, 2008)

Eser, ayrıca Baki Yaşa Altınok tarafından Süleymaniye Kütüphanesi 3839-3 kayıtlı nüsha esas alınarak yayınlamıştır. (Hacı Bektaş Veli Külliyyatı, 2010:169-201)

IV. Kitabü'l-Fevâid

Ögüt niteliğinde bir eser olup aslı Farsça’dır. Yazma nüshaları, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar numara 55 ve Taksim Atatürk Kitaplığı Osman Ergün Koleksiyonu numara 948-2’de kayıtlıdır. Eserin giriş kısmında, Hacı Bektaş Veli tarafından yazıldığı ve *Fevâid* isminin de yine onun tarafından verildiği şeklinde bir kayıt vardır. Üçüncü bir şahsın ağzıyla aktarıldığı anlaşılan eserde fakr, nübüvvet, velâyet, tasavvuf, kerâmet, ilim, zikir ve temel ahlâkî değerler gibi konular yer almaktadır. İlk kez 1959 yılında *Hazreti Hünkâr Hacı Bektâş Veli’nin Vasiyetnâmesi* adı altında neşredilmiştir. (İ.Ö., 1959) 2007 yılında da Taksim Atatürk Kitaplığı’ndaki nüsha yayınlamıştır. (Hünkâr Hacı Bektâş Veli, 2007)

Gölpınarlı bu risaledeki sözlerin birçoğunun tefsirlerde, Mesnevî’de, *Nefehât*’da hatta bazı suflerin sözleri arasında ve önemli bir kısmının da Sultan Veled’in eserlerindeki başlıklarla benzeştiğini belirtmektedir. Bunlardan hareketle de kitabın kopyalama ve uydurma bir derleme olduğunu iddia etmektedir. (Gölpınarlı, 1953:33)

Yakın dönemde *Hacı Bektaş Veli Külliyyatı* adı altında basılan çalışmada, bu eserin Hacı Bektaş Veli’nin kaleminden çıkmamış olsa bile, içerik bakımından ona ait olduğu ve onun düşüncelerinin yazıya aktarılması şeklinde görülebileceği belirtilmiştir. (Hacı Bektaş Veli Külliyyatı, 2010:21)

V. Şathiyye

İki sayfa kadardır. Eser, anlaşılır bir Türkçe ile yazılmış olması bakımında kıymetlidir. H. 1091/1680 yılında Hurûfî ve Nakşî bir zât olan Enverî tarafından Türkçe olarak *Tuhfetü’s-sâlikîn* (Öztürk, 1991, 14) adı altında mensur olarak şerh edilmiştir. (Gölpınarlı, 1953:33)

VI. Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye

Eserin bir nüshası İstanbul Belediye Kütüphanesi Osman Nuri Ergün Yazmaları bölümünde 948/1 numarada bulunmaktadır. Diğer nüshası ise İran İslam Cumhuriyeti İslam Şûra Meclisi 1 nolu kütüphanede 3452 numarada kayıtlıdır. (Hacı Bektaş Veli Külliyyatı, 2010:332,339) Eserin Hacı Bektâş’a ait olup olmadığı

tartışmalıdır. Ethem Ruhi Fiğlalı ve Esad Coşan bu eserin Hacı Bektâş'a aidiyetine ihtiyatlı bakmakla birlikte, Abdurrahman Güzel ona ait olduğunu kabul etmektedir. (Hacı Bektâş Velî Külliyyatı, 2010:332) Aslı Farsça olan eser, tıpkıbasımıyla birlikte ilk kez Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmıştır. (Hacı Bektâş Velî(Aytaş), 2004) Eserde, dinî, ahlâkî ve tasavvufî meselelerde sorulara ayetler, hadisler ve İslâm büyüklerinin sözleriyle cevaplar verilmiştir. Ayrıca insanın nefsini arındırması, benlik düşüncesinden sıyrılması, dervişin yapması gereken şeyler, mü'minin vasıfları, Allah'ı bilme ve tanınmanın önemi gibi konular yer almaktadır.(Hacı Bektâş Velî(Aytaş), 2004:339-469) Giriş kısmındaki "Bu Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye, yüce insan ve büyük mutasavvıf, dinle ilgili ilimler ve dünya ile ilgili hikmetler sahibi Hacı Bektâş Horasanî'ye-Allah azîz ruhunu kutsasın- ait olup, taraftarlarını aydınlatmak için verdiği nasihatlerdir. Bu nasihatler, iyi kulları gayrete getirmek ve günahkârlara doğru yolu göstermek için ilahî âlemden ilhâm edilmiştir."(Hacı Bektâş Velî(Aytaş), 2004:339) ifadelerinden hareketle, Hacı Bektâş Velî'nin tasavvuf ile ilgili nasihatlerinin derlendiği bir eser olduğu söylenebilir.

VII. Hadis-i Erbain Şerhi

Abdülbaki Gölpınarlı, 1936 yılında yayınladığı Yunus Emre adlı eserinde Hacı Bektâş'a ait bir *Hadis-i Erbain Şerhi* olduğunu ve bu eseri hususî bir kütüphanede gördüğünü belirtmiştir. (Hacı Bektâş Velî(Özcan), 2010:30) Yakın döneme kadar herhangi bir nüshası tespit edilemeyen bu eser, Hacı Bektâş'ın kayıp olan bir diğer eseri olan Fatiha Tefsiri ile birlikte Hüseyin Özcan tarafından British Museum Library'de bulunmuştur. Bu nüsha, Nurgül Özcan tarafından transkribe edilerek yayınlanmıştır. Mevcut nüshanın XIV. yy.da yazıldığı tahmin edilmektedir.

Toplam on dokuz varaktan oluşan eser, daha çok tasavvufî içerikli kırk hadisi içermektedir. Hadisler genel anlamda, fakr kavramının önemine, faziletlerine, fakirlere(dervişlere) iyi davranmaya, onları sevmeye ve ikramda bulunmaya vurgu yapan sözlerdir.(Hacı Bektâş Velî(Özcan), 2010:85-157)

Belirtilen eserler dışında nüshası henüz tespit edilemeyen *Üss'ül Hakika* adlı eserin de Hacı Bektâş Velî tarafından kaleme alındığını kabul eden araştırmacılar bulunmaktadır.(Noyan, 2008, 34; Hacı Bektâş Velî(Özcan), 2008:23) Yine *Risâle* adlı bir eserin de Hacı Bektâş Velî'ye izafe edilen eserler arasında gösterilmektedir. (Ocak, 1994, 457) Gölpınarlı ise, Bektâşîler arasında söyleneğelen ve Hacı Bektâş, Bektâş ve Şîrî mahlâslarını taşıyan ve dil yapısı itibariyle XIII. yüzyılda yazılması mümkün olmayan şiirlerin Hacı Bektâş'a ait olmadığını belirtmektedir.(Gölpınarlı, 1953, 33)

VIII. Emânet-i Hazret-i Pîr

Köprülü ve Gölpinarlı'nın Hacı Bektâş Veli'nin eserleri arasında zikretmediği fakat daha sonra Esad Coşan, Mürsel Öztürk, Ahmet Yaşar Ocak ve Hamiye Duran'ın *Hacı Bektâş'ın Nasihatleri* veya *Hacı Bektâş'ın Emanetleri* adıyla zikrettikleri fakat ona aidiyetinin şüpheli olduğunu belirttikleri bir yazma eser daha vardır.(Hacı Bektâş-ı Veli(Coşan), 1971:XLI; Öztürk, 1991:15; Ocak, 1994:457; Velâyetnâme(Duran), 2007:42) Yakın dönem araştırmacılarının bir kısmı ise bu eseri Hacı Bektâş Veli'ye aidiyetini kabul etmişlerdir.(Hacı Bektâş Veli(Özcan), 2008:23; Hacı Bektâş Veli(Özcan), 2010:29)

Çalışmamızın da konusunu teşkil eden bu risale, Hacıbektaş İlçe Halk Kütüphanesi Nu: 29'da *Erkân-ı Bektâşîyye* adıyla kayıtlı bir mecmuada *Der Beyân-ı Emânet-i Hazret-i Pîr Efendimiz* adıyla geçmektedir. Dedemoğlu adında birisi tarafından yazılmış *Akâid-i Tarikat* adlı risâlenin arkasındaki risâledir. Dolayısıyla bu durum risâlenin, Beydili Türkmenlerinden ve XVIII. yüzyıl halk ozanlarından biri olarak kabul edilen Dedemoğlu(Şah Abbas-ı Sâlis)(Koçak, 2003, 15-16) tarafından kaleme alındığı akla getirmektedir. Dolayısıyla istinsah tarihinin de 1700'lü yılların ilk çeyreğine âit olduğu tahmin edilebilir. Bu risâle Osmanlıca olup altı varak(17-22. varaklar)'tan oluşmaktadır. Satır sayısı 15 olup, yazı karakteri taliktir. Eserde istinsah tarihi bulunmamaktadır. Mecmuadaki diğer risalelerde de herhangi bir istinsah kaydına rastlanmamıştır. Toplam 46 varaktan oluşan mecmuada bu risale ile birlikte tarikat erkânı ile ilgili farklı risaleler de mevcuttur. Söz konusu risâlenin farklı bir nüshasına da rastlanmaması, risâlenin edisyon ve kritiğini zorlaştırmaktadır.

Yine bazı araştırmacılar, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Nu: 891'de kayıtlı bir mecmua içinde eksik bir *Hacı Bektaş Nesâyihi* bulunduğunu belirtmektedirler.(Hacı Bektâş-ı Veli(Coşan), 1971:XLI; Öztürk, 1991:15; Hacı Bektâş Veli(Özcan), 2008:23; Hacı Bektâş Veli(Özcan), 2010:29) Zikredilen kütüphanede halen *Lügat-i Fârisî ve Sâire* adlı mecmuada 33-37. varaklar arasında bulunan ve *Hacı Bektâş-ı Veli'nin Nesâyihi* ismiyle kayıtlı olan bu nüsha tarafımızdan incelenmiş, fakat bu eserin *Makâlât*'ın ilk beş varağından ibaret eksik bir yazma nüsha olduğu görülmüştür.³ Nitekim giriş cümlesi: “Şükr ü minnet ü sipâs ol Tanrı Teâlâ Hazretlerine olsun kim bu zaîf biçâre kulları yokdan vâre eyledi ve dahî bize îmânı ve İslâmı rûzî kıldı ve cümle mahlûkâtın rızıkların ma'lûm u maksûm kıldı ve dahî salavât u selâm peygamberler ulusu ve mürseller serverine olsun kim cümle âlemi ânun dostluğuna yaradı ve dahî Hazreti Resûlün âline ve ashâbına olsun kim yigrek ve arı ehillerdür ve selem teslîmen kesîran ve hem ol pâdişah-ı âlem Tanrısı döne geldi İslâm ehlinün ol mu'teber ruhların ahiretde merhûm ve mağfûr kıldı çün salât ve selâm Resûl âline ve ashâbına olduktan sonra ol esrâr sözlü ve kelecisi tuzlu ve latîf ve güler yüzlü ve Makâlât ıssı ve şerî'at suyu ve tertîb-i ma'rifet ve genc-i hakikat ve makâm ehli ve sevmedi cehli ve sâhib-i

genci ve ol kutbu's-sultân el-Hâcî Bektâş el-Horasânî kaddesa'llâhu sırrahû'l-'azîz ol din çerâğî iman nûrnun yağî ve erenlerün durağî böyle beyân kılır kim Hak Subhânehû ve Te'âlâ Âdem'i dört dürlü nesneden yaratdı...¹⁴ şeklinde olup, sâir Makâlât nüshaları ile aynıdır.

Emânet-i Hazret-i Pîr adlı risâlenin başlangıç kısmı, “Der Beyân-ı Emânet-i Hâzret-i Pîr Efendimiz. Menhî ve meczûm olan emânet-i mahsûsa ki ikrâr şâhibi her bir muhibbe bunlarıñ ‘ameli ve şıdğıyla bilmesi farzdır. Bir kişi bunlardan her kağısının hilâfî hareketde bulunur ise ehl-i cehennem olur ve merdûd-ı billâh olur...” (Emânet-i Hazret-i Pîr, v. 17a) şeklindedir. Bitiş kısmı ise, “... ve mürşîdi ve gerek rehberi hatırdan bir ân tışarı çıkarmamalıdır. On iki imâm ve on dört ma’sûm-ı pakânî haqq bilmelidir, ve sevmeli. Yâ Hû. Fağîrin elinden bu kadar geldi. Şimdi nasıl ister iseñ öyle yap. Haqq selâmet vire ve Hâqq erenleri şaşırub düşürmeye Allâh Allâh. Hû dost. Meded. Hû, Hû, Hû.” (Emânet-i Hazret-i Pîr, v. 22b) şeklindedir.

Risâlede, mürşid ve mürîdin görevleri; benlik ve beşeriyetin melâmet yoluna engel olduğu; insanları sevmenin ve gönül yapmanın önemi; Allah tarafından nehy olunan hased, buğz, adâvet, kin, kibir, inad, fitne, münafıklık, iftira, küfr, fîsk, zulüm, yalan gibi şeylerden uzak durulması; kerâmet sâhibinin bunu ifşâ etmemesi; Allah’ın her şeyde mevcûd olduğu yani her şeyi ihata ettiği; kişinin ayıbının yüzüne söylenmemesi; mâsivâyâ (Allah dışındaki herşey) ve dünya lezzetlerine yönelmemesi; erenlerin huzurunda edeb ve erkâna riayet edilmesi; insanın iyi şeyleri Allah’tan kötü şeyleri nefisinden bilmesi gerektiği gibi tarikat rûkunlarından bahsedilmektedir. (Emânet-i Hazret-i Pîr, v. 17a-22a) Metne konu olan bu ifadelerin yer yer ayet ve hadislerle desteklendiği de görülmektedir.

Yine bir başka yerde de ahlâkın mertebelerinden bahsedilerek, dört mertebeye ayrılmıştır. Bunlardan birincisi iyiliğe iyilikle karşılık vermeye dayanan merkeb ahlâkı; ikincisi iyiliğe kötülükle karşılık vermeye dayanan yılan ahlâkı; üçüncüsü kötülüğe kötülükle karşılık vermeye dayanan kelb ahlâkı ve sonuncusu kötülüğe iyilik etmeye dayanan ahlâk-ı hamîde, yani insan-ı kâmilde bulunan yüce ahlâktır. (Emânet-i Hazret-i Pîr, v. 21b-22a)

Yukarıda belirtilen konular dışında risâlede zamparalık eden kişinin Hz. Hüseyin’i şehid eden kişinin sıfatında görüneceği, bunu yapan kadının ise Hz. Hasan’ı şehit eden kadının sıfatında görüneceği, Lûtî olan kişinin Hz. Hüseyin’i katleden Şimrî’ye benzetilmesi, Muaviye ile ilgili ifadeler, Hz. Ali’nin cümle evliyâlardan ulu ve hak kabul edilmesi, Hz. Ali’nin dostlarını dost (tevellâ) ve düşmanlarını düşman (teberrâ) bilinmesi, Hazret-i İmâm Câ’feru’s-Sâdık’ın hak mezhep kabul edilmesi ve imâmın hakkıyla tanınması gerektiği, Hacı Bektâş-ı Velî’nin en büyük pîr kabul edilmesi gerektiği, sırrı fâş etmemenin gerekliliği, On İki İmâmı ve On Dört Masumu hak bilmek gerektiği şeklinde ifadeler (Emânet-i Hazret-i Pîr, v. 18b,20a,

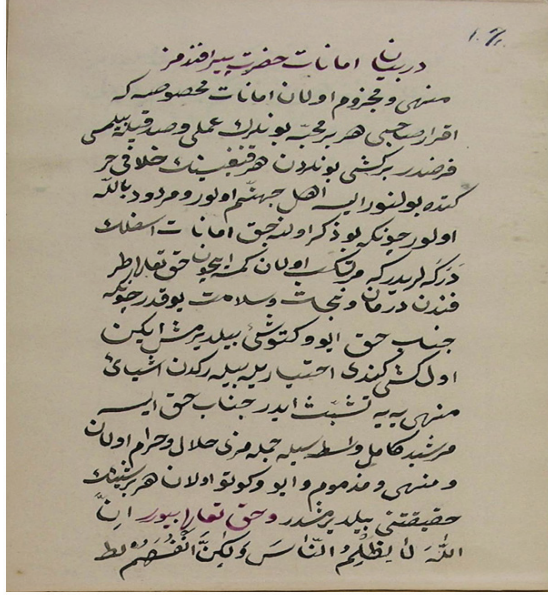
22b) de geçmektedir. Bu ifadelerden bir kısmı her ne kadar farklı mezheb ve tarikatlarda da görülüyor ve kabul ediliyor olsa da, Lûtî olan kişinin Hz. Hüseyin'i katleden Şimri'ye benzetilmesi, Muaviye ile ilgili ifadeler ve özellikle Hacı Bektâş-ı Velî'nin en büyük pîr kabul edilmesi gerektiği şeklindeki ifadeler, bu risalenin Hacı Bektâş Velî'den sonra ve Şia'nın İmâmiyye/İsnâ Aşeriyye/Câferiyye mezhebine mensup bir şahıs tarafından kaleme alındığı düşüncesini uyandırmaktadır.

Nitekim, bu mezhebe on iki imam kabul ettiklerinden dolayı İsnâ aşeriyye(Onikiciler); imamlara inanmayı dinin aslına dâhil bir rükun olarak gördüklerinden dolayı İmâmiyye; hem itikat hem de ibadet ve muâmelâtta İmâm Câfer es-Sâdık'ın görüşlerine tâbî olduklarından dolayı Câferiyye denilmiştir.(Gölpınarlı, 1997:49; Fıçlalı, 1996:140)

Bu mezhebe mensub olduğu düşünülen müstensihin, muhtemelen siyasi kitleleşme hareketinin başlangıcı olarak kabul edilen Hz. Hasan'ın ve ardından Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi olaylarından sonra bazı mezhep ve gruplara karşı oluşan bir kırgınlık/kızgınlıkla, bu ifadeleri kaleme almış olabileceği tahmin edilebilir. Nitekim risalede İmâmiyye'nin beş temel iman esaslarından biri olan İmâmet, yani Hz. Ali ve onu takip eden Oniki imama iman ve temelde kâfir ve zâlimlere karşı kendini gizlemeye dayanan sırrı fâş eylememek şeklindeki ifadeler de bu durumu desteklemektedir.

Sonuç olarak, bazı çalışmalarda Hacı Bektâş Velî'ye âidiyeti tartışılan bu tasavvuf risalesi, üslup özellikleri ve metinde işlenen konulardan hareketle genel anlamda Hacı Bektâş Velî'nin fikirleriyle örtüşmekle birlikte; İmâm Câ'feru's-Sâdık ile On İki İmamı ve On Dört Masumu hak bilmek gerektiğinin bahsedilmesi, Muaviye için kullanılan hakaret ifadelerinin Hacı Bektâş'ın hiçbir eserinde rastlanmayan ve onun öğretisiyle bağdaşmayan sözler olması ve risâlede geçen, "*Hâzreti Pîr Hünkâr el-Hâcî Bektâşî Velî'yi cümle pîrlerden evvel bilüb 'amel etmeli'*" ifadesi de bu risalenin doğrudan Hacı Bektâş tarafından kaleme alınmadığı, aksine sonraki dönemde müstensih tarafından derlendiği veya yazıldığı fikrini desteklemektedir.

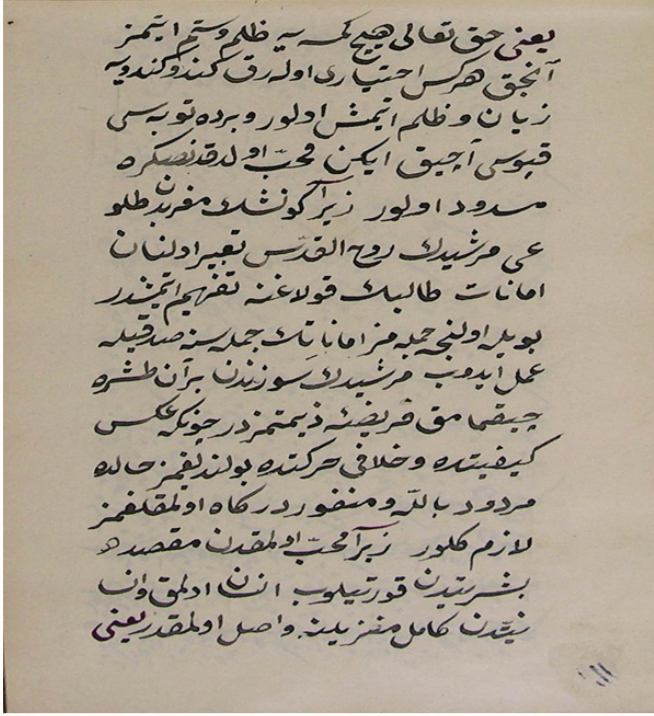
Ayrıca risalede geçen hususlar, hiçbir eserinde farklı din, mezhep ve topluluklara karşı kin, nefret gibi ifadelerde bulunmayan Hacı Bektâş Velî'nin öğretisiyle ve eserlerindeki üslupla da çelişmektedir. Bu bağlamda ihtiyat kaydı koymak şartıyla bu risalenin, Şia'nın İmâmiyye/İsnâ Aşeriyye/Câferiyye mezhebine mensup bir şahıs tarafından kaleme alınmış olabileceği tahmin edilebilir.

-Orjinal ve Transkribe Metin-**Asıl Metin (v. 17a)**

Transkribe Metin (17a) Der Beyān-ı Emānet-i Ḥazret-i Pīr Efendimiz.

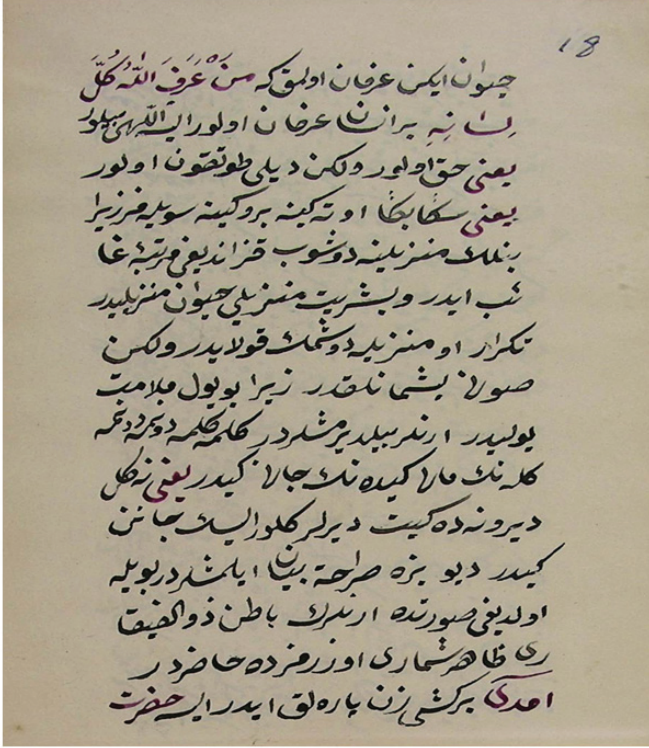
Menhî⁵ ve meczûm⁶ olan emānet-i maḥşûşa ki ikrār şāhibi her bir muḥibbe bunların ‘amelî ve şıdkîyle bilmesi farzdur. Bir kişi bunlardan her kaḡısınınun ḥilāfî harekette bulunur ise ehl-i cehennem olur ve merdûd-ı billāh olur. Çünkü bu zıkr olunacak emānet, esfel⁷üñ dereke⁸leridir ki mürtekeb olan kimse için Ḥaḡḡ Te‘ālā tarafından dermān ve necāt ve selāmet yokdur. Çünkü Cenāb-ı Ḥaḡḡ eyü ve kötüsünü bildirmiş iken ol kişi kendi ihtiyārıyla bilerekden eşyāy-ı menhîyeye teşebbüs ider. Cenāb-ı Ḥaḡḡ ise mürşid-i kāmil vāsıtasıyla cümlemizi ḥelāl ve ḥarām olan ve menhî ve mezmûm ve eyü ve kötü olan her bir şey’ün ḥaḡîkatinü bildirmişdür ve Ḥaḡḡ Te‘ālā buyurur: “İnnellāhe lâ yezlimu’n-nāse velākin enfüşehüm⁹”

Asıl Metin (v. 17b)

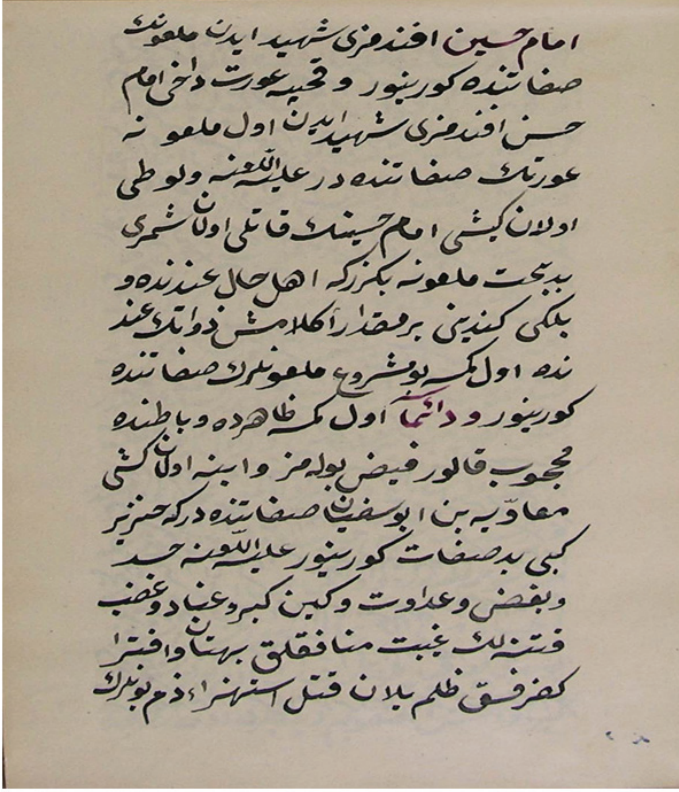
Transkribe Metin (17b) ya'nî Hıkk Te'ālā hıcc kimseye z'ulm ve sıtem itmez ancak herkes ih'tıyārı olarak kendü kendüye ziyān ve z'ulüm itmiş olur ve bir de tevbe ka'pusu açık iken mu'hib oldu'ğ'dan so'nra mesd'ud¹⁰ olur. Zı'rā güne'ş'ın ma'ğrib'den t'ul'ü' mür'şid'ün R'uh'u'l-Kuds ta'bir olunan emānāt tālīb'ün k'ula'ğ'ına tefh'ım itmiş'dür. Böyle olunca cümlemiz emānātu'n cümlesine ş'ıdk'ıyla 'amel id'ub mür'şid'ün söz'inden bir an tı'sarı çı'kmamak far'ıza-i z'immetimiz'dür. Ç'ünkü aksi keyfiyetde ve h'ılāf-ı hareketde bulundu'ğumuz hālde merd'ud-ı billāh ve menf'ur-ı dergāh olmaklı'ğımız lāzım gelür. Zı'rā mu'hib olma'ğ'dan ma'ğ'sad be'şeriyet'den kurtulup insān olmak ve insānıyet'den kāmıl menz'ilüne vāsıl olma'ğ'dır. Ya'nı

Asıl Metin (v. 18a)

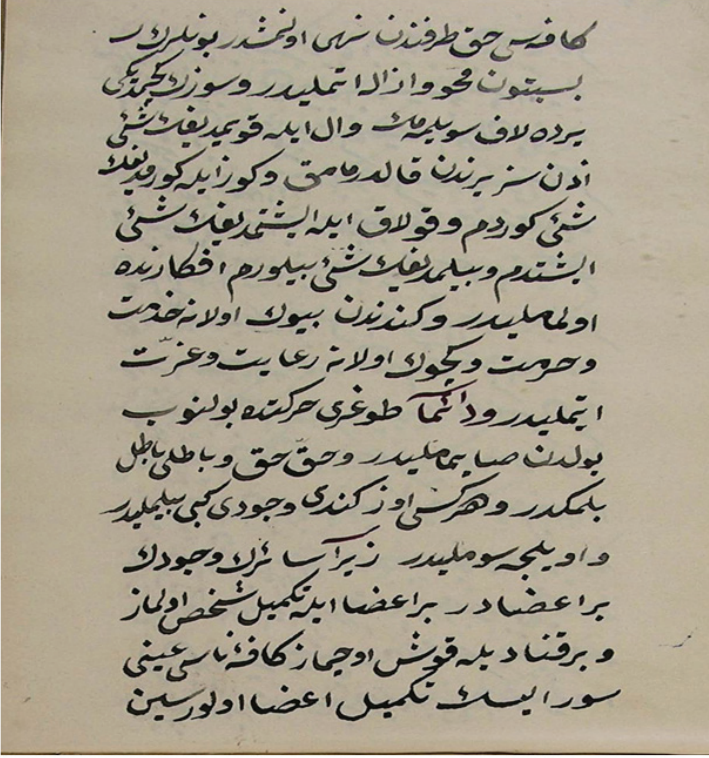
Transkribe Metin (18a) hayvân iken ‘irfân olmak ki: “Men ‘arefe’ llāhu külle lisânihi.” Bir insân ‘irfân olur ise Allāh’ı bilür. Ya‘nî Haqq olur. Velâkin dili tuṭṭûn olur. Ya‘nî saña baña ötekiñe berikiñe söylemez. Zîrâ benlik menzîline düşüp kazandıĝı mertebeyi gâib ider ve beşeriyet menzili hayvân menzîlidir. Tekrâr o menzile düşmek kolaydır. Velâkin sonu pişmanlıktır. Zîrâ bu yol melâmet yoludur. Erenler bildirmişlerdür: “Gelme gelme, dönme dönme, gelenüñ malı gidenüñ cânı gider.” diyü bize şarâhatle beyân eylemişlerdür. Böyle olduĝu şûretde erenleriñ bātın-ı zülfiqârı, zâhir-i şimârı üzerimizde hâzırdır. İmdi bir kişi zenpârelik ider ise Hâzreti

Asıl Metin (v. 18b)

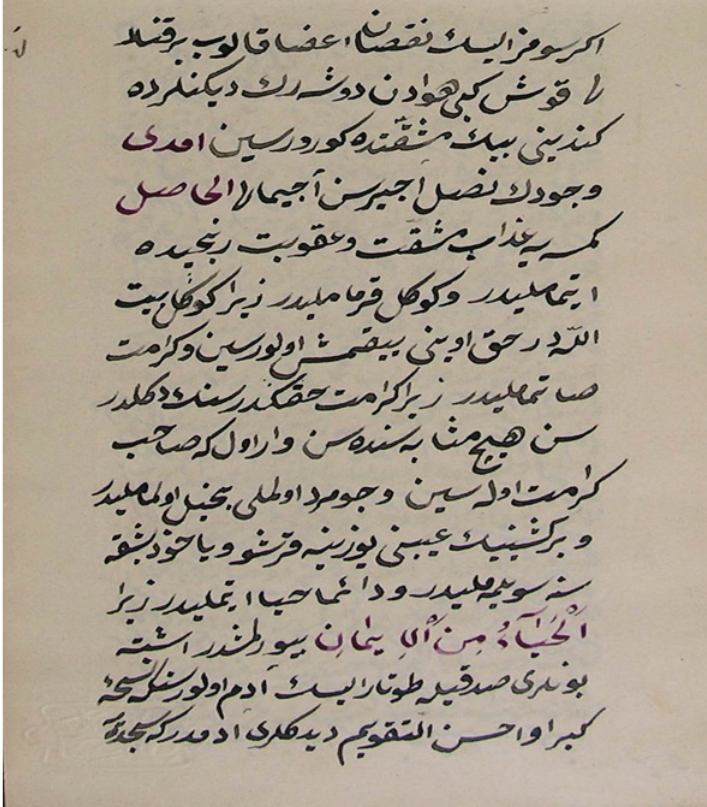
Transkribe Metin (18b) İmām Hüseyin Efendimizi şehîd iden mel'ûnuñ sıfatında görünür ve kaçhe 'avrat dañî İmām Ḥasan Efendimizi şehîd iden ol mel'ûne avratuñ sıfatındadır. 'Aleyhi'l-la'ne ve Lûtî olan kişi İmām Hüseyinîñ kâtîli olân Şimrî¹¹ bedîhat mel'ûna beñzer ki ehl-i hâl 'indinde ve belki kendinî bir miqdâr añlamış zevâtin 'indinde ol kimse bu meşrû' mel'ûnlaruñ şıfatında görünür ve dâimâ ol kimse zâhirde ve bātında maḥcûb çalur feyz bulamaz ve ibne olan kişi Muāvıyye bin Ebû Süfyân şıfatındadır ki, hınzîr gibi bed şıfât görünür.¹² 'Aleyhi'l-la'ne ḥased ve buğz ve 'adâvet ve kîn, kibr ve 'inād ve gâzâb fitnelik, gaybet, münâfıklık, bühtân ve iftirâ, küfr, fışk, zulm, yalân, katl, istihzâ-i zemm bunlaruñ

Asıl Metin (v. 19a)

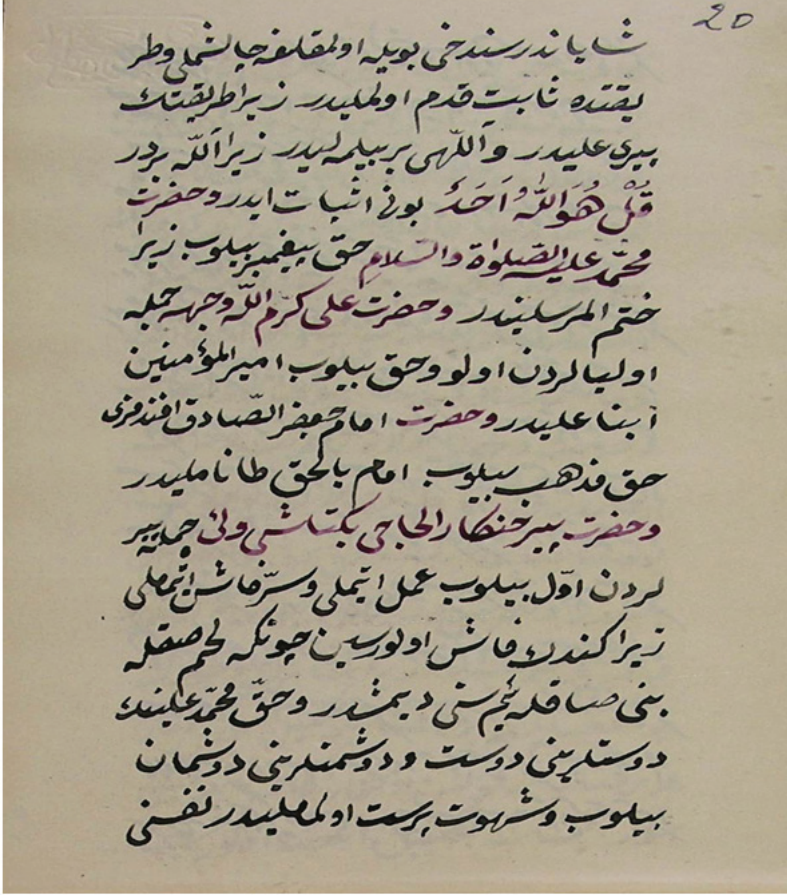
Transkribe Metin (19a) kāffesi Hakk tarafından nehy olunmuştur. Bunların büsbütün mahv ve izale etmelidir ve sözü geçmediği yerde lâf söylemek ve el ile koymadığı şey'i izinsiz birinden kaldırmamak ve göz ile görmediğini şey'i gördüm ve kulak ile işitmediğini şey'i işitdim ve bilmediğini şey'i bilürüm efkârında olmamalıdır ve kendinden büyük olana hizmet ve hürmet ve küçük olana ri'ayet ve 'izzet itmelidir ve dâimā toğrı hareketde bulunub yoldan şapmamalıdır ve Hakkı hakk ve bātılı bātıl bilmekdür ve herkesi öz kendi vücûdı gibi bilmelidür ve öylece sevmelidür. Zîrâ sāiriñ vücûduñ bir a'zâdur. Bir a'zâ ile tekmîl şahş olmaz ve bir kanadıyla kuş uçmaz. Kāffe-i nāsı 'aynı sever îsen, tekmîl a'zâ olursun.

Asıl Metin (v. 19b)

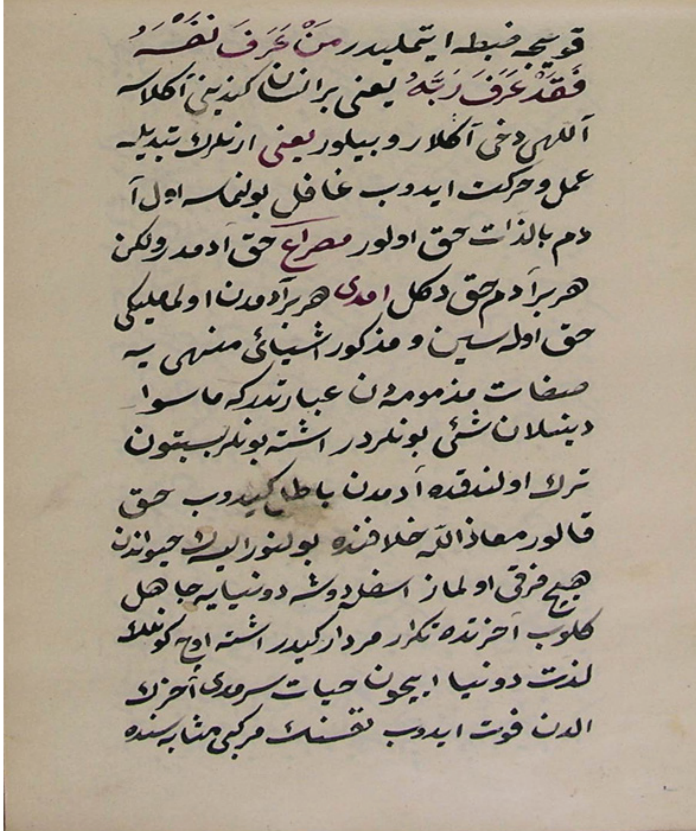
Transkribe Metin (19b) Eger sevmez iseñ noqsân a'zâ qalup bir qanatlı kûş gibi havâdan düşerek dikenlerde kendini biñ meşakkatde görürsün. İmdi vücûduñ nasıl acırsan acımalı. Elhâsıl kimseye 'azâb-ı meşakkat ve uqûbat rencide itmemelidür ve gönül kalmamalıdır. Zîrâ gönül beytu'llâh'dur Hâkq evini yıkmış olursun. Ve kerâmet şatmamalıdır. Zîrâ kerâmet Hâkq'ındur seniñ degildir. Sen hiç meş'abesinde. Var ol ki şâhib-i kerâmet olasın ve cömerd olmalı bahîl olmamalıdır ve bir kişiniñ 'ayıbını yüzine karşı veyâhud başkasına söylememelidür ve dâimâ hayâ etmelidir. Zîrâ: "el-hayâu mine'l-îmân."¹³ buyrulmuşdur. İşte bunları şidk ile tutar iseñ âdam olursun ki nüsha-i kübrâ ve ahsenü't-tağvîm didikleri adamdır ki secdeye

Asıl Metin (v. 20a)

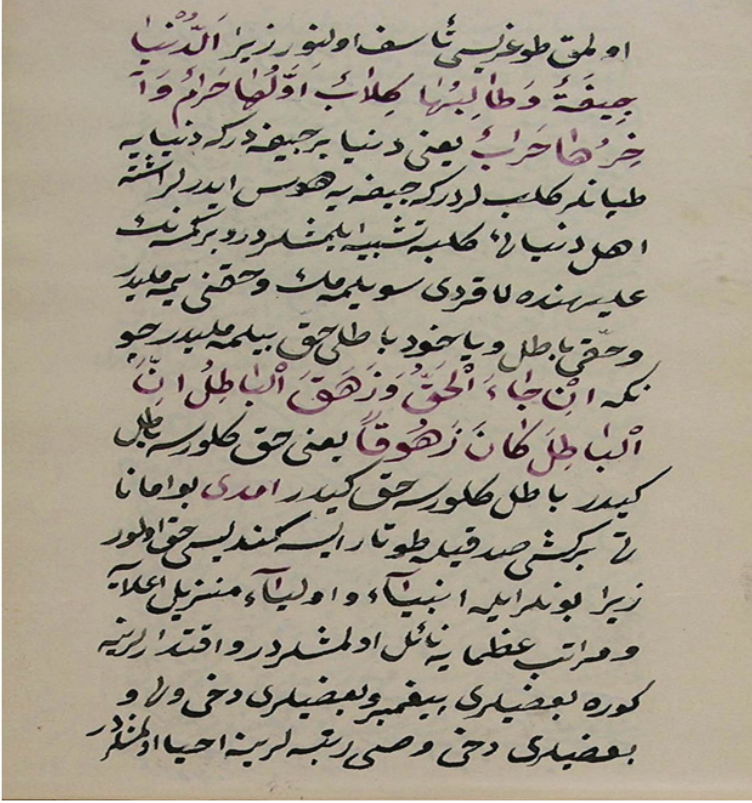
Transkribe Metin (20a) şâyandır. Sen dahî böyle olmaklığa çalışmalı ve tarikatde şâbit kadem olmalıdır. Zirâ tarîqatiñ piri ‘Ali’dür ve Allâh’ı bir bilmelidir. Zirâ Allâh birdür. “Çul hüvallahü ahad”¹⁴ bunu isbât ider ve Hâzreti Muhammed ‘Aleyhi’ssalâtu ve’s-selâmu haqq peygamber bilüp zirâ hatemü’l-mürselindür ve Hâzreti ‘Ali kerremallahü veheyi cümle evliyâlardan ulu ve haqq bilüp emirü’l-mü’minîn ebna ‘Alidir ve Hâzreti İmâm Ca’feru’s-Şâdik efendimizi haqq mezheb bilüb İmâm-ı bi’l-haqq tanimalıdır ve Hâzreti Pîr Hünkâr el-Hâcî Bektâşî Velî’yi cümle pîrlerden evvel bilüp ‘amel itmeli ve sırrı fâş itmemele zirâ kendin fâş olursun çünki: “kim şakla beni şaklayayım seni” dimişdür ve Haqq Muhammed ‘Ali’niñ dostlarını dost ve düşmanlarını düşmân bilüp ve şehvetperest olmamalıdır. Nefsini

Asıl Metin (v. 20b)

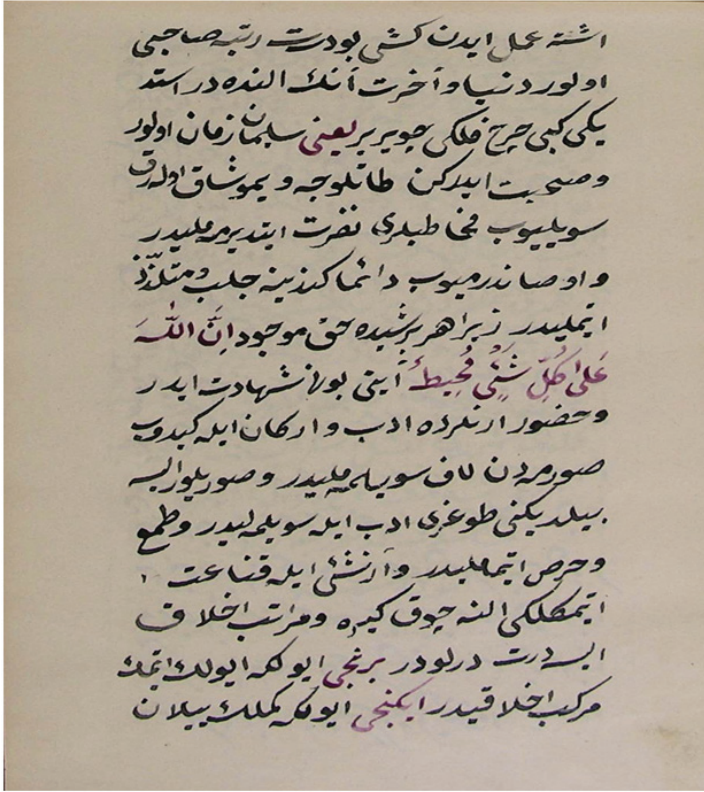
Transkribe Metin (20b) kavîce zabt itmelidür. “Men ‘arefe nefsehû fekad ‘arefe Rabbehû”¹⁵ ya ‘nî bir insan kendini añlarsa Allâh’ı dañî añlar ve bilür. Ya ‘nî erenlerüñ tebdîl-i ‘amel ve hareket idüp gâfil bulunmasa ol âdem bizzât haqq olur. Mısrâ’, “haqq âdemdür velâkin her bir âdem haqq degil.” İmdi her bir âdemden olmamalî ki haqq olasn ve mezkûr eşyâ-ı menhîye şifât-ı mezmûmeden ‘ibâretdir ki mâsivâ dinilen şey’ bunlardur. İşte bunlar büsbütün terk olunduğda âdemden bâtl gidüp haqq kalur. Maâzallâh hilâfında bulunur iseñ hayvândan hiç farkı olmaz esfele düşe. Dünyâyâ câhil gelüp âhiretde tekrâr murdâr gider. İşte üç günlük lezzet-i dünyâ içün hayât-ı sermedî âhirün elden fevt îdüb nefsinüñ merkebi mesâbesiñde

Asıl Metin (v. 21a)

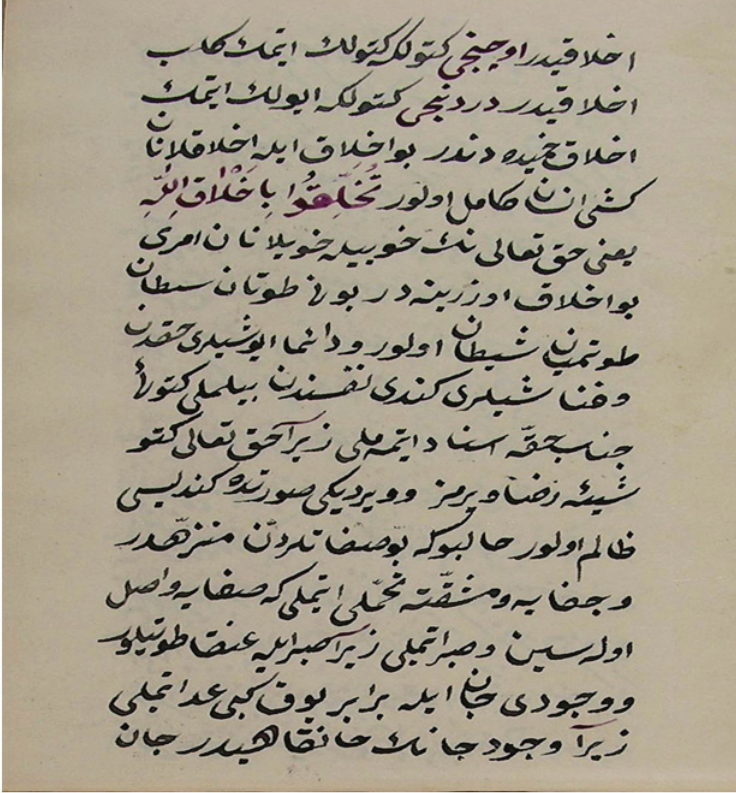
Transkribe Metin (21a) olmak doğru teessüf olunur. Zirā “ed-dünyā cîfetü ve tālibuhā kilābun evvelühā harāmun ve āhiruhā harābun.”¹⁶ Ya ‘ni dünyā bir cîfe¹⁷ dir ki dünyāya tapanlar kelbeldür ki cîfeye heves iderler. İşte ehl-i dünyāî kelbe teşbîh eylemişlerdür ve bir kimsenün ‘aleyhinde lâkırdı söylememeli ve haqqını yememelidür ve haqqı bâtil veyâhûd bâtili haqq bilmemelidür. Çünkü “În cāe’l-haqqu ve zeheka’l-bātilu inne’l bātila kâne zehûkâ”¹⁸ ya ‘ni haqq gelürse bâtil gider bâtil gelürse haqq gider. İmdi bu emāneti bir kişi şıdık-ıla tutar ise kendisi haqq olur. Zirā bunlar ile enbiyā’ ve evliyā’, menzîl-i a’lāya ve merātib-i ‘uzmāya nā’il olmuşlardır ve iktidārlarına göre ba‘zıları Peygamber ve ba‘zıları dahî velî ve ba‘zıları dahî vaşî rütbelerine ihyā olmuşlardır.

Asıl Metin (v. 21b)

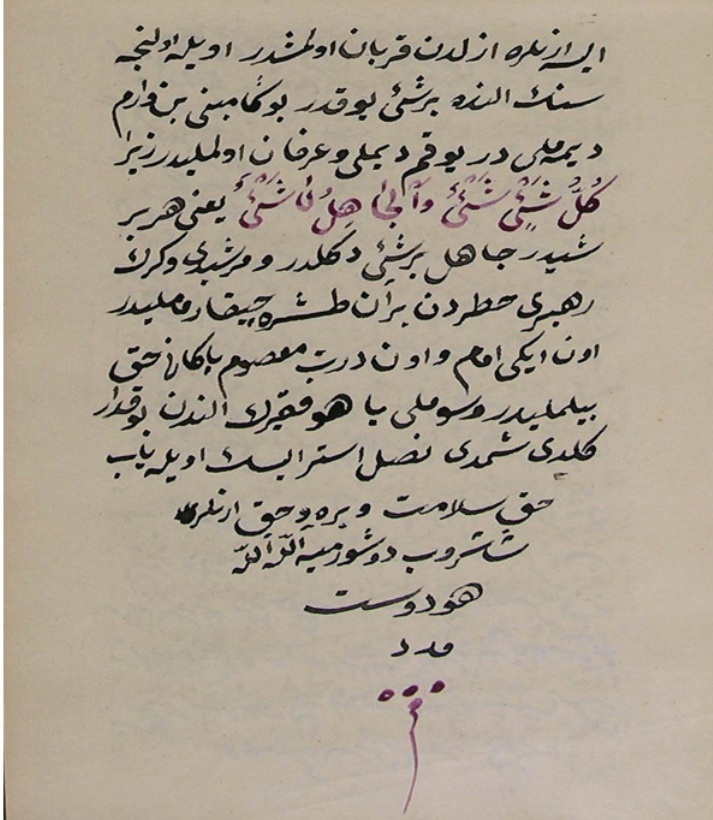
Transkribe Metin (21b) İşte ‘amel iden kişi bu dört rütbe şāhibi olur dünyā ve āhiret anuñ elindedür istedigi gibi çarḥ-ı felegi çevirir. Ya‘ni Süleymān-ı zamān olur ve şöḥbet iderken tatluca ve yumuşak olarak söyleyüp muḥātabları nefret itdirmemelidür ve uşandurmayup dāimā kendine celb ve mütelezziz itmeli. Zira her bir şeyde Ḥaḳḳ mevcūd. “İnnallāhe alā külli şey’in muḥit”¹⁹ āyeti bunu şehādet ider ve hużūr-ı erenlerde edeb ve erkān ile gidüp şormadan laf söylememelidür ve şorulur ise bildiğini ṭoḡrı edeb ile söylemelidür ve ṭama‘ ve hırş itmemelidir vār ne şey’ ḳanā‘at itmekliği eline çok gire. Ve merātib-i aḥlāk ise dört dürlüdür. Birinci eyüligе eyülig itmek merkeb aḥlākıdır. İkinci eyüligе kemlük yılan

Asıl Metin (v. 22a)

Transkribe Metin (22a) ahlākıdır. Üçüncü kötülüğe kötülüğ etmek kelb ahlākıdır. Dördüncü kötülüğe eyülig itmek ahlāk-ı ḥamîdedendür. Bu ahlāk ile ahlāklanan kişi insān-ı kāmîl olur. “Teḥallaḳū biahlākillāhi”²⁰ ya’ni Ḥaḳḳ Te’ālā’nın ḥuyıyla ḥuyulanun emri bu ahlāk üzerinedir. Bunu tutan sulṭān tutmayan şeyṭān olur. Dā’imā eyü şeyleri Ḥaḳḳ’dan ve fenā şeyleri kendi nefsinden bilmeli. Kötüyü Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a isnād itmemeli zîrā Ḥaḳḳ Te’ālā kötü şey’e rızā vermez ve virdiği sûretde kendisi zālîm olur. Ḥalbukî bu şıfâtlardan münezzehtür. Ve cefāya ve meşakḳate taḥammül itmeli ki şafāya vāşıl olasın ve şabr itmeli zîrā şabır ile ‘Ankā tūtülür. Ve vücûd-ı cān ile berâber yok gibi ‘additmeli zîrā vücûd cāniñ ḥānḳāhıdır. Cān

Asıl Metin (v. 22b)

Transkribe Metin (22b) ise erenlere ezelden qurbān olmuşdur. Öyle olunca senüñ elinde bir şey' yokdur. Buña mebnî ben vārım dimemelidür yoqum dimeli ve 'irfān olmalıdır zîrā "Küllü şey'in şey'ün ve'l-cāhilu lā şey'ün" ya'ni "her bir şeydür, cāhil bir şey degildir." Ve mürşîdi ve gerek rehberi haţırdan bir ān taşra çıkarmamalıdır. On iki imām ve on dört ma'sûm-ı pakāni haqq bilmelidür ve sevmeli. Yā Hû. Faqîrin elinden bu kadar geldi. Şimdi nasıl ister iseñ öyle yap. Haqq selāmet vire ve Haqq erenleri şaşırıp düşürmeye. Allāh Allāh. Hû dost. Meded. Hû, Hû, Hû.

Sonnotlar

- ¹ Bu eserin kütüphanelerimizdeki çeşitli yazma nüshalarıyla ilgili geniş malumat için bkz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş-Ali Öztürk, Makâlât, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s. 22-26; Havvagül Çimenli, Hacı Bektâş-ı Veli Bibliyografyası, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2010, s. 31-32.
- ² Kitâb-ı Tefsîr-i Besmele Ma'a Makâlât-ı Hâcî Bektâş, Manisa Kütüphanesi, Nu: 3536, Müstensih: Cafer bin Hasan, İstinsah Tarihi: 827/1423, Varak adedi: 30.
- ³ İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi 891 numarada kayıtlı bu yazmanın ilk varağı için ekler kısmında Ek 2'ye bakınız.
- ⁴ Bakınız. İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, Numara:891, v 33a.
- ⁵ **menhî**: harâm olmuş, yapılması şer'an menedilmiş şey.
- ⁶ **mezcûm**: kesilmiş.
- ⁷ **esfel**: en sefil
- ⁸ **dereke**: aşağı inilen basamak, derecenin zıddı, en aşağı kat.
- ⁹ Ayetin metni "*İnnellâhe lâ yeżlimu'n-nâse şey'en velâkinnennâse enfüsehüm yeżlimun*" şeklinde olup, metinde eksik yazılmıştır. Bkz. Kur'an-ı Kerim, Yûnus Suresi, 44. Ayet.
- ¹⁰ **mesdûd**: seddolanmış, kapanmış, kapalı
- ¹¹ **Şimr b. Zilcevşen**: Kerbelâ Hadisesi'nde Hz. Hüseyin'i şehit eden kişi. Bazı kaynaklarda farklı bir isim (Sinan b. Ebi Amr b. Enes en-Nehâî) de geçmektedir. Bkz. İbn Kesîr, El Bidâye ve'n-Nihâye, c. 8, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 310.
- ¹² Burada Muaviye için kullanılan hakaret ifadeleri, Hacı Bektâş Velî'nin eserlerinde rastlanmayan ve onun öğretisiyle bağdaşmayan ifadelerdir. Çalışmamızın değerlendirme kısmında da belirttiğimiz gibi, metinde geçen ve üçüncü bir şahsın ağzından söylendiği anlaşılan "Hâzreti Pîr Hünkâr el-Hâcî Bektâşî Velî'yi cümle pîrlerden evvel bilüp 'amel itmeli'" ifadesinden hareketle de bu risalenin Hacı Bektâş Velî'nin kaleminden çıkmadığı tahmin edilmektedir.
- ¹³ Sahih-i Buhârî (Muhtasarı Tecrid-i Sarîh), çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınları, Konya 2004, s. 34, Hadis No: 23. Bu hadisin Müslim, Ebû Davud ve Tirmizi'de de geçtiği bilinmektedir. Bkz. Mehmet Yılmaz, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 65.
- ¹⁴ Kur'an-ı Kerim, İhlâs Suresi, 1. ayet.
- ¹⁵ İmam Nevevî, bu sözün lafız itibarıyla Hz. Muhammed'e ait olmayıp (lafzi hadis olmayıp, manasının sabit olduğu), Yahya b. Muaz (ö.286) adında tebeüt'tâbiinden birisi tarafından söylenen bir söz olduğunu belirtmektedir. Bu sözün tasavvuf kitaplarında hadis olarak yer aldığı ve sufler içinde meşhur bir söz haline geldiği de bilinmektedir. Bkz. Aclûnî, Keşfü'l-Hâfâ ve Müzilü'l-İlbâs, c. II, Beyrut 1301, Dâru İhyâi't-Tirâsül-Arabî, s. 3262, Hadis No: 2532; Ahmet Serdaroglu, Usûl-i Hadis ve Mevzuât-i Aliyyü'l-Kârî Tercemesi, Ankara 1966, s. 85; Yılmaz, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, ss. 122-123.

¹⁶ Aclûnî, Keşfü'l-Hâfâ ve Müzîlû'l-İlbâs, c. I, s. 409, Hadis No: 1313.

¹⁷ **cife:** leş

¹⁸ Kur'an-ı Kerim, İsrâ Suresi, 81. ayet.

¹⁹ “Şüphesiz Allah, her şeyi kuşatandır.” mealinde Kur'an-ı Kerim'deki benzer içerikli diğer ayetler için bkz. Nisa Suresi, 126. ayet, Fussilet Suresi, 54. Ayet; Âl-i İmrân Suresi 120. ayet; Hûd Suresi 52. ayet.

²⁰ Gazzalî, İhyâ-i Ulûmu'd-Din, terc. Ahmet Serdaroğlu, c. III, Bedir Yayınevi, İstanbul 1974, s. 125.

Kaynakça

- Aclûnî, Keşfü'l-Hâfâ ve Müzîlû'l-İlbâs, c. I-II, Dâru İhyâi't-Tirâsül-Arabî, Beyrut 1301.
- Babinger, Franz -Fuad Köprülü, Anadolu'da İslâmiyet, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.
- Baha Said Bey, Türkiye'de Alevî, Bektâşî, Ahî ve Nusayrî Zümreler, haz. İsmail Görkem Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Çimenli, Havvagül, Hacı Bektâş-ı Velî Bibliyografyası, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2010.
- Duran, Hamiye, *Besmele Tefsiri*, Alevî Bektâşî Klasikleri I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri, Selçuk Yayınları, Ankara 1996.
- Gazzalî, İhyâ-i Ulûmu'd-Din, terc. Ahmet Serdaroğlu, c. III, Bedir Yayınevi, İstanbul 1974.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, “Bektâş”, Türk Ansiklopedisi, c. VI, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1953, ss. 32-34.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997.
- Hacı Bektâş Velî Külliyyatı, (Fevâid-Fâtihâ Süresi Tefsiri-Besmele Tefsiri-Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniye-Makâlât), haz. Gıyasettin Aytâş vd., Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-ı Velî Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, ss. 169-201.
- Hacı Bektâş Velî, Fatihâ Tefsiri, haz. Hüseyin Özcan, Horasan Yayınları, İstanbul 2008.
- Hacı Bektâş Velî, Kırk Hadis (Hadis-i Erbaîn), haz. Nurgül Özcan, Fatih Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Hacı Bektâş Velî, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniye, haz. Gıyasettin Aytâş-Hacı Yılmaz, Gazi Üniversitesi Hacı Bektâş Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004.
- Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, haz. Esad Coşan, Seha Neşriyat, Ankara 1971.
- Hazreti Hünkâr Hacı Bektâş Velî'nin Vasiyetnamesi (Kitâbu'l-Fevâid)*, haz. İ.Ö., Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1959.
- Hünkâr Hacı Bektâş Velî, *Fevâid (Yararlı Öğütler)*, Can Yayınları, İstanbul 2007.
- İbn Kesîr, El Bidâye ve'n-Nihâye, c. 8, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.
- Kitâb-ı Tefsîr-i Besmele Ma'a Makâlât-ı Hacı Bektâş, Manisa Kütüphanesi, Nu: 3536, Müstensih: Cafer bin Hasan, İstinsah Tarihi: 827/1423, Varak adedi: 30.
- Koçak, Yunus (2003), “Dedemoğlu”, Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi, Sayı: 25, Bahar, ss. 1-40.

- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, haz. Komisyon, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997.
- Noyan, Bedri, Bektâşilik Alevilik Nedir, Sanat Kitabevi, Ankara 1987.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Hacı Bektâş-ı Velî", TDVİA, c. XIV, İstanbul 1994, ss. 455-458.
- Özcan, Hüseyin, "Hacı Bektaş Velî'nin Fatıha Tefsiri", Milli Folklor, 2008, Yıl:20, Sayı: 80, ss.39-52.
- Öztürk, Mürsel, Hacı Bektaş Velî ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 14.
- Sahîh-i Buhârî (Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh), çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınları, Konya 2004.
- Serdaroğlu, Ahmet, Usûl-i Hadîs ve Mevzuât-i Aliyyü'l-Kârî Tercemesi, Ankara 1966.
- Şardağ, Rüştü, Her Yönü İle Hacı Bektâş-ı Velî ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele, Karınca Matbaacılık, İzmir 1985.
- Velâyetnâme (Hacı Bektâş-ı Velî), haz. Hamiye Duran, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.
- Yılmaz, Ali -Mehmet Akkuş-Ali Öztürk, Makâlât, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.
- Yılmaz, Mehmet Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

Ek.

Bazı eserlerde Hacı Bektâş Veli'nin eksik Nesâyihi olarak belirtilen, İstanbul Arkeoloji Müzesi Numara 891 'de kayıtlı Makâlat Nüshasının İlk Vırağı

